

Οι ευθείες ερωτήσεις στον λόγο

Θεωρία - Αναλυτική παρουσίαση

1. Τι είναι οι Ευθείες ερωτήσεις και ποια είναι τα είδη τους;

Οι Ευθείες ερωτήσεις είναι ερωτήσεις που τίθενται σε **Ευθύ λόγο**. Υπάρχουν καταρχήν δύο είδη Ευθείων ερωτήσεων:

- Αυτές που τίθενται **για να απαντηθούν**. Τις συναντάμε σε διαλόγους και συνεντεύξεις. Διακρίνονται σε **γνήσιες ερωτήσεις** και **ερωτήσεις προσαγής** και μπορούμε να τις ονομάσουμε **Απλές**.
- Αυτές που τίθενται **χωρίς να αναμένεται φυσική απάντηση** από τον δέκτη, δηλαδή περισσότερο ως **σχήμα λόγου**. Σε αυτή την κατηγορία ανήκουν **οι Ρητορικές ερωτήσεις ή Ρητορικά ερωτήματα**

2. Τι προσδίδουν οι Ευθείες ερωτήσεις στο ύφος ενός κειμένου γενικά;

Οι Ευθείες ερωτήσεις προσδίδουν:

- Προφορικότητα
- Υποκειμενικότητα
- Αμεσότητα/ οικειότητα
- Ζωντάνια/ παραστατικότητα/ δραματικότητα
- Υφολογική ποικιλία

3. Ποιος είναι ο σκοπός του πομπού, όταν θέτει Απλές ερωτήσεις;

Ο σκοπός του πομπού, όταν θέτει ερωτήματα, συνδέεται άρρηκτα με **το επικοινωνιακό πλαίσιο** των ερωτημάτων. Μπορεί να πρόκειται για έναν προφορικό διάλογο καθημερινής επικοινωνίας, μια προφορική ή γραπτή συνέντευξη ή ένα διαλογικό μέρος από ένα αφηγηματικό κείμενο (διήγημα ή μυθιστόρημα). Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, οι ερωτήσεις είτε αποσκοπούν **στην πρόσληψη πληροφοριών** είτε διατυπώνουν με **ευγένεια κάποια προσαγή ή παράκληση** (Νεοελληνική Γλώσσα, Γ' Γυμνασίου, ΟΕΔΒ, σελ. 50) είτε προωθούν **την εξέλιξη της πλοκής** αν πρόκειται για αφηγηματικό κείμενο.

4. Ποια είναι η διαφορά των Ρητορικών ερωτήσεων από τις Απλές ερωτήσεις;

Οι Ρητορικές ερωτήσεις (ρητορικά ερωτήματα) είναι **σχήμα λόγου**, οπότε χρησιμοποιούνται κυρίως για **υφολογικούς λόγους**. Προσδίδουν όπως και οι Απλές ευθείες ερωτήσεις **προφορικότητα, αμεσότητα** και κατά συνέπεια **υφολογική ποικιλία** σε ένα κείμενο. Η διαφορά είναι ότι δε χρησιμοποιούνται για να απαντηθούν, καθώς η απάντηση τους είναι είτε **αυτονόητη** είτε **δίνεται**

αμέσως από τον ίδιο τον πομπό. Όσον αφορά την **επικοινωνιακή τους λειτουργία**, αποσκοπούν:

- Στην ανάπτυξη νοερού διαλόγου με τον δέκτη.
- Στην έκφραση απορίας/ ειρωνείας/ αμφιβολίας/ αποδοκιμασίας από την πλευρά του πομπού.
- Στην αφύπνιση/στον προβληματισμό του δέκτη.
- Στην ευαισθητοποίηση/ συναισθηματική διέγερση του δέκτη.

Οι Ρητορικές ερωτήσεις στην επιχειρηματολογία συνδέονται με την Επίκληση στο συναίσθημα.

Υπάρχουν οι εξής περιπτώσεις Ρητορικών ερωτήσεων:

- α) Σε δημόσιες ομιλίες ως τέχνασμα του ομιλητή για να διεγείρει τα συναισθήματα του ακροατηρίου του.
- β) Όταν η απάντηση είναι αυτονόητη και αρνητική.
- γ) Σε περιπτώσεις όπου ο συγγραφέας επιχειρηματολογεί συζητώντας με τον ίδιο του τον εαυτό και αποσκοπεί στη συναισθηματική διέγερση του αναγνώστη.
- δ) Όταν τίθεται η Ρητορική ερώτηση και η απάντηση δίνεται αμέσως από τον πομπό.
- ε) Η γρήγορη διαδοχή μιας σειράς ερωτήσεων για να δοθεί έμφαση ή μια ερώτηση που δεν είναι εύκολο να απαντηθεί και τη θέτουμε στον εαυτό μας ή σε άλλο πρόσωπο εκφράζοντας έκπληξη ή κατάπληξη.

Παραδείγματα

α) Ως τέχνασμα σε δημόσια ομιλία

Μόλις έγινε ανεξάρτητη η Ελλάδα, ένα από τα πρώτα νομοθετικά διατάγματα που πέρασαν από την ελληνική κυβέρνηση ήταν εκείνο για την προστασία και συντήρηση των εθνικών μνημείων. **Είναι αυτό αδιαφορία;** Θεωρούμε αυτή την κατηγορία τερατώδη. Θα έχετε σίγουρα ακούσει, αλλά επιτρέψτε μου να επαναλάβω τι είπε ένας γέρος καρδιοπαθής Έλληνας στον J.C. Hobhouse. «Παίρνετε τους θησαυρούς μας. Σας παρακαλώ να τους φυλάξετε καλά. Μια μέρα θα τους ζητήσουμε πίσω». **Μπορούμε να πιστέψουμε ότι ο άνθρωπος αυτός μιλούσε για λογαριασμό του; [...]**

(Απόσπασμα από την ομιλία της Μελίνας Μερκούρη στην OxfordUnion για την επιστροφή των γλυπτών του Παρθενώνα)

- Σε αυτή την ομιλία, πράγματι, καταξιώνονται οι Ρητορικές ερωτήσεις ως ένα από τα πιο ισχυρά **τεχνάσματα δημόσιας ομιλίας** για τη συναισθηματική διέγερση των ακροατών.
- Το πρώτο ερώτημα (**Είναι αυτό αδιαφορία;**) είναι σαφώς **ρητορικό**, εκφράζει **ειρωνεία**, καθώς εννοεί το αντίθετο, όπως φαίνεται και από την απάντησή της ομιλήτριας, και επιδιώκει να επηρεάσει συναισθηματικά το ακροατήριό της. Σκοπός της είναι **να ευαισθητοποιήσει / συγκινήσει** ακόμη και τους πιο

ανένδοτους από τους παρευρισκόμενους για το θέμα της επιστροφής των μαρμάρων του Παρθενώνα.

- Το δεύτερο ερώτημα είναι και αυτό **ρητορικό (Μπορούμε να πιστέψουμε ότι ο άνθρωπος αυτός μιλούσε για λογαριασμό του;)** αποσκοπεί και αυτό **στο συναίσθημα του δέκτη**. Ένας ηλικιωμένος καρδιοπαθής απευθύνεται στον χρονικογράφο J.C.Hobhouse και τον παρακαλεί με μια αξιοπρεπέστατη λακωνικότητα να επιστρέψει τους θησαυρούς (θησαυρούς μας). Μιλάει εξ ονόματος όλων των Ελλήνων και των επερχόμενων γενεών. Η ομιλήτρια, με την υποβολή του ερωτήματος στο τέλος, δίνει έμφαση στην **αυτονόητη αρνητική απάντηση: Όχι, δε μιλάει για λογαριασμό του!**

β) Η απάντηση είναι αυτονόητη και αρνητική

Ο πλησίον δεν είναι μόνο Κόλαση, όπως το έχει πει ο Σαρτρ, είναι και Παράδεισος: ο μόνος μας απτός Παράδεισος. **Ποιος ποτέ φαντάστηκε τον Παράδεισο σαν ερημιά, δίχως συγκατοίκους;** Αρμονική κατανομή φυσικού και ανθρώπινου στοιχείου ορίζει το παραδεισιακό μας όραμα, κι αυτό δεν είναι τυχαίο: Ξεκινάει από τα βάθη της συλλογικής μνήμης, τότε που η Φύση δεν ήταν καταργημένη από τον άνθρωπο, αλλά εμψυχωμένη από τη διακριτική του παρουσία.

Άθλημα που μας έχει προταθεί ο διάλογος, θα εμπνέει πάντοτε κάθε ευγενική προσπάθεια να ξεπεραστεί η φυλάκιση μέσα στον εαυτό μας.

(Άγγελος Τερζάκης, «Κρίση και έλεγχος της εποχής μας»)

- Η ρητορική ερώτηση εδώ (**Ποιος ποτέ φαντάστηκε τον Παράδεισο σαν ερημιά, δίχως συγκατοίκους;**) υπαγορεύει μια απάντηση **αυτονόητη και αρνητική (Κανείς)**. Η ρητορική ερώτηση βρίσκεται σε απόλυτη συνάρτηση με **τα συμφραζόμενά της**. Εφόσον ο συγγραφέας αναφέρεται στον άλλον (συνάνθρωπο) ως Παράδεισο και στην αρμονική συνύπαρξη του ανθρώπου με τη φύση, κατανοούμε ότι οποιαδήποτε ερημιά, ανθρώπινη ή φυσική, δε συνάδει με τον συλλογισμό του.
- Η ρητορική ερώτηση ως προς την **επικοινωνιακή της λειτουργία** αποσκοπεί στην ανάπτυξη **νοερού διαλόγου** και στη **συναισθηματική διέγερση** του δέκτη, καθώς στιγμιαία αισθητοποιεί τον Παράδεισο ως έρημο τόπο, προκαλώντας **το συναίσθημα της μοναξιάς**. Με την **αυτονόητη όμως αρνητική απάντηση** και την αναφορά του σε ένα όραμα αρμονικής συνύπαρξης του ανθρώπου και φυσικού στοιχείου, αίρεται κάθε αρνητικό συναίσθημα και προβάλλεται **η αναγκαιότητα του διαλόγου** ως αντίδοτου της απομόνωσης.

γ) Επιχειρηματολογεί και αποσκοπεί στη συναισθηματική διέγερση του δέκτη

Παρ' ότι οι επιστήμονες έχουν προειδοποιήσει εδώ και αρκετά χρόνια για τους επερχόμενους κινδύνους και έχουν συστήσει τη μείωση των εκπομπών των αερίων του θερμοκηπίου ως κατάλληλο μέτρο προκειμένου να περιοριστεί ο

κίνδυνος της κλιματικής αλλαγής, οι παγκόσμιες εκπομπές όχι μόνο δεν έχουν μειωθεί, αλλά εξακολουθούν να αυξάνονται ολοένα και περισσότερο. Τα στοιχεία για το 2012 έδειχναν ότι οι παγκόσμιες εκπομπές των αερίων του θερμοκηπίου ήταν κατά 47% υψηλότερες από ό,τι το 1990, όταν ξεκίνησαν οι διεθνείς διαπραγματεύσεις για την αντιμετώπιση του προβλήματος. Μόλις δύο χρόνια αργότερα, το 2014, καταγράφεται αύξηση 60% σε σχέση με το 1990. Όπως έχει εύστοχα επισημανθεί: «Όσο περισσότερο συζητάμε για την ανάγκη να ελέγξουμε τις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα, τόσο περισσότερο αυτές αυξάνονται». **Γιατί όμως συμβαίνει αυτό το φαινόμενο και ποιος ευθύνεται περισσότερο;**

(Εμμανουέλα Δούση, Κλιματική Αλλαγή, Μικρές Εισαγωγές, εκδ. Παπαδόπουλος, σελ. 23)

- Η συγγραφέας στο παραπάνω απόσπασμα εκθέτει **το πρόβλημα** της κλιματικής αλλαγής και **τα στοιχεία** που το τεκμηριώνουν. Με τη ρητορική ερώτηση, που διατυπώνει στο τέλος της παραγράφου, συμβάλλει στην ομαλότερη εξέλιξη **του συλλογισμού και της επιχειρηματολογίας** της (στη συνέχεια θα αναφερθεί **στα αίτια** του προβλήματος) και συγχρόνως αποσκοπεί στον **προβληματισμό** και την **ευαισθητοποίηση** του δέκτη για το μείζον αυτό θέμα.

δ) Η απάντηση δίνεται αμέσως από τον πομπό

Αναλογίζομαι τις ηλικίες των θυμάτων της Charlie Hebdo: με λίγες εξαιρέσεις, κυμαίνονται κάπου στα 70 με 80 χρόνια. [...] Αντίστροφα, η ηλικία των εκτελεστών κυμαίνεται κάπου ανάμεσα στα 25 – 35. **Σημαίνει κάτι αυτή η αριθμολογία;** Ενδεχομένως: οι άνθρωποι που δολοφονήθηκαν, μολονότι ηλικιωμένοι, συμβόλιζαν ό,τι πιο φιλελεύθερο, προοδευτικό, ανοιχτό είχε αναδείξει η Ευρώπη, και ειδικά η Γαλλία, από τη δεκαετία του '60 κι έπειτα. Τέκνα, λίγο πολύ, του Μάη του '68, στηλίτευαν τον θρησκευτικό φανατισμό όπως και κάθε είδους φανατισμό. Εκπροσωπούσαν ευρωπαϊκές αξίες στην κορυφαία τους ίσως στιγμή, αξίες που φαίνεται πως η ίδια η Ευρώπη είτε θεωρεί αυτονόητες και δεδομένες είτε τις απαξιώνει.

(Ηλίας Μαγκλίνης, *Οι νέοι, οι γέροι και το χιούμορ*, εφημ. Καθημερινή, 25/1/2015)

- Το παραπάνω απόσπασμα από άρθρο χαρακτηρίζεται εμφανώς από **προσωπικό ύφος/ υποκειμενικότητα**. Αυτό φαίνεται από την πρώτη λέξη του άρθρου (ρ. αναλογίζομαι). Ο αρθρογράφος εκθέτει την προσωπική του άποψη σε σχέση με το τρομοκρατικό χτύπημα στους σκιτσογράφους του περιοδικού Charlie Hebdo.
- Η ερώτηση που ακολουθεί συμφωνεί τόσο με το προσωπικό ύφος, όσο και με την πρόθεσή του **να αφυπνίσει/ προβληματίσει** τον αναγνώστη σε σχέση με την αντίστροφη αναλογία των ηλικιών με τον τρόπο σκέψης και δράσης. Ουσιαστικά, με τον συλλογισμό του **ανατρέπει τη στερεότυπη αντίληψη** ότι

οι μεγαλύτερης ηλικίας άνθρωποι διαπνέονται από συντηρητισμό και δογματισμό, ενώ οι νεότερης ηλικίας από φιλελευθερισμό.

ε) Γρήγορη διαδοχή μιας σειράς ερωτήσεων

Ολιγόωρσαν οι υπεύθυνοι; Είναι ακατάλληλοι για τη δουλειά τους; Δεν ξέρουν να σηκώνουν ένα τηλέφωνο; Ή όλα τα παραπάνω;

(Απόσπασμα από άρθρο του ημερήσιου Τύπου, διασκευή)

- Η γρήγορη διαδοχή μιας σειράς ερωτήσεων επιλέγεται για να δοθεί έμφαση σε μια προβληματική κατάσταση.
- Οι ερωτήσεις είναι **ρητορικές**, καθώς δεν αναμένεται μια συγκεκριμένη απάντηση, αλλά χρησιμοποιούνται **για να τονίσουν αυτή την προβληματική** και να εκφράσουν **την αποδοκιμασία** του πομπού για την ανικανότητα διαχείρισής της.
- Ως προς την επικοινωνιακή λειτουργία τους, δημιουργούν ένα είδος **νοερού διαλόγου** με τον δέκτη και αποσκοπούν στον **προβληματισμό του** σχετικά με την έλλειψη υπεύθυνης διαχείρισης.

Η ταξινόμηση των παραπάνω παραδειγμάτων έγινε βάσει του πιο ευδιάκριτου χαρακτηριστικού τους. Ωστόσο, όπως είδαμε οι ρητορικές ερωτήσεις είναι στοιχείο ύφους του κάθε συγγραφέα ή ομιλητή και το νοηματικό τους φορτίο συνδέεται τόσο με αυτό όσο και με το περιεχόμενο των λόγων του στο εκάστοτε πλαίσιο αναφοράς.

